

TASHQI IQTISODIY FAOLIYATDA AQLLI SHARTNOMALARNING HUQUQIY REJIMI

Mumtozaposho Kurbonova

O'zbekiston Xalqaro Islomshunoslik

akademiyasi o'qituvchisi

mumtozakur@gmail.com

+998 90 711 13 00

Annotatsiya

Mazkur tezisda tashqi iqtisodiy faoliyatda qo'llanilayotgan aqlli (smart) shartnomalarning huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Aqlli shartnomalar – bu raqamli texnologiyalar, xususan, blokcheyn asosida yaratilgan, avtomatik bajariladigan shartnomalar bo'lib, xalqaro savdo jarayonlarida shaffoflik, ishonchlilik va tezkorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Tezisda ushbu shartnomalarning amaliy qo'llanilishi, huquqiy muammolari va ularni tartibga solish zarurati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Aqlli shartnoma, blokcheyn, raqamli huquq, xalqaro savdo, avtomatlashtirilgan kelishuvlar, tashqi iqtisodiy faoliyat.

Asosiy qism

Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida tashqi savdoda huquqiy islohotlar bilan bir qatorda texnologik innovatsiyalar ham muhim o'rin tutmoqda. Shular jumlasidan biri – aqlli shartnomalardir. Ular avtomatik tarzda bajariladigan elektron bitimlar bo'lib, ishtirokchilar o'rtasida vositachisiz, ishonchli shartnomaviy munosabatlarni ta'minlaydi.

So'nggi yillarda texnologik yutuqlar, xususan, kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi xalqaro shartnomalar tuzish va ularni bajarish jarayonlariga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Endilikda, aqlli shartnomalar (smart contracts) orqali dunyoning istalgan nuqtasidan shartnoma tuzish va uni avtomatik bajarish imkoniyati mavjud.

"Aqlli shartnoma" atamasini 1994-yilda amerikalik mutaxassis Nik Szabo ilgari surgan. U bu tushunchani tomonlar o'rtasidagi majburiyatlarning raqamli ifodasi deb ta'riflagan. Bunday shartnomalar blokcheyn texnologiyasi asosida ishlab chiqiladi va kodlash orqali avtomatik bajariladi. Dastlab faqat tranzaktsiyalarni qayd etgan Bitcoin blokcheynida aqlli shartnomalarni qo'llash mumkin emas edi. Ammo Ethereum platformasining paydo bo'lishi bilan (2015-yil) aqlli shartnomalarni amaliyotga joriy etish imkoni tug'ildi.

Ilmiy adabiyotlarda hozirda ikki tushuncha mavjud: **aqlli shartnoma (smart contract)** va **huquqiy aqlli shartnoma (legal smart contract)**. Birinchisi — avtomatik faollashadigan kompyuter kodi; ikkinchisi esa — huquqiy asosga ega, dasturiy ta'minot yordamida tuzilgan avtomatlashtirilgan kelishuvdir.

Aqlli shartnomalarning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- **Tezkorlik** – inson aralashuvisiz, avtomatlashtirilgan holda bajariladi.
- **Mustaqillik** – uchinchi tomon vositachilgisiz ishlaydi.
- **Ishonchlilik** – blokcheyn ma'lumotlari o'zgartirilmaydi.
- **Aniqlik** – insoniy xatoliklar istisno etiladi.
- **Tejamkorlik** – operatsion xarajatlar kamayadi.

Biroq, ularning ayrim kamchiliklari ham mavjud:

- **Huquqiy tartibga solinmagan** – xalqaro huquqda “smart contract”, “blokcheyn” tushunchalari hali keng tan olinmagan.
- **Moslashuv muammosi** – hayotiy holatlarga moslashtirish qiyin.
- **O'zgartirib bo'lmasslik** – tuzilganidan so'ng shartlarni o'zgartirish deyarli imkonsiz.

O'zbekiston Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2018-yil 3-iyuldagi “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorida aqlli shartnomalar va blokcheyn texnologiyasi bilan bog'liq yondashuvlar belgilangan bo'lsa-da, amaliyotda ularning qo'llanilishi hali yo'lga qo'yilmagan.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, AQShning Arizona, Florida, Nebraska kabi shtatlarida smart shartnomalarni qonuniy ravishda tan olish va ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha huquqiy mexanizmlar ishlab chiqilgan. Singapurda esa “Smart Contract 2.0” deb nomlangan ilg'or tizim sog'liqni saqlash, ta'lim, qishloq xo'jaligi va bank sohalarida keng qo'llanilmoqda.

Aqlli shartnomalar tashqi iqtisodiy faoliyatda yangi davrni boshlab bermoqda. Ularni qonuniy asosda tan olish, xalqaro shartnomalar tizimiga integratsiya qilish, milliy qonunchilikni raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish bugunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Szabo, N. (1997). The Idea of Smart Contracts. Available at: <https://nakamotoinstitute.org/the-idea-of-smart-contracts/>
2. Buterin, V. (2014). A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. Ethereum White Paper.
3. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business, and the World. Penguin.
4. Mougayar, W. (2016). The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology. Wiley.
5. De Filippi, P., & Wright, A. (2018). Blockchain and the Law: The Rule of Code. Harvard University Press.
6. Abdukhaliyev, O. (2021). “Raqamli shartnomalar va ularning huquqiy maqomi.” Yuridik fanlar axborotnomasi, 3(1), 65–72.

7. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan, July 3, 2018. "On Measures to Develop the Digital Economy in the Republic of Uzbekistan."
8. U.S. State of Arizona, House Bill 2417 (2017) – Blockchain and Smart Contract Legal Status.
9. Raskin, M. (2017). "The Law and Legality of Smart Contracts." Georgetown Law Technology Review, 1(2), 305–341.
10. Liu, Y. & Szepesvari, C. (2022). Smart Contracts in International Business Transactions: Opportunities and Legal Challenges. International Journal of Law and Information Technology, 30(1), 1–20